

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1509507

Cilt: 7 Sayı: 3 Eylül 2024

ss. 1244-1291

**Makalenin Geliş
Tarihi**

29/07/2024

**Makalenin
Kabul Tarihi**

06/08/2024

Yayın Tarihi

30/09/2024

MUSTAFA REŞİT'İN TÛL-İ ÖMR-İ TABÎ'Î-Yİ İNSÂN TERCÜMESİ

Murat ASLAN¹

ÖZET

İslamiyet'in etkisinde gelişen Arap, Fars ve Türk edebiyatları ortak nazım şekilleri ve türlerinde pek çok eser vermiştir. Bu eserler İslam kültürünün etkisiyle yüzyıllarca aynı dünya görüşüyle kaleme alınmıştır. 19-20. asra gelindiğinde ise kaside, gazel ve mesnevi gibi geleneksel nazım şekilleri içerisinde Batı düşüncesinin etkisiyle eserler üretilmiştir. Bunlardan biri İran Büyükelçisi Erfâu'd-devle Mirzâ Rızâ Han Dâniş'in (d. 1854 / ö. 1930) Tûl-i 'Ömr-i Tabî'î-yi İnsân adlı mesnevisidir. Pendname türündeki bu mesnevi daha önceki pendnamelerden oldukça farklı bir anlayışla yazılmıştır. Feridüddin-i Attar, Nâbî ve Ahmed Mürşidî gibi pendname şairleri dünya ile ahiret arasında bir ayrım gözetirken ve ahirete dünyadan daha çok değer verirken Erfâu'd-devle'nin eseri daha uzun ve sağlıklı yaşama konusunda öğütler vermektedir. Fen bilimlerine ve hikmete değer veren Erfâu'd-devle, atalarının karamsar dünya görüşünü eleştirmekte ve pozitivist düşünceyle dünya hayatını iyi yaşamının yollarını aramaktadır. Doğru beslenme, çalışma ve dinlenme arasında denge gözetme, egzersiz yapma gibi usullerle insan ömrünün yüz yirmi beş yaşına dek uzayacağını iddia etmektedir. Bu, yeni bir dünya yorumudur. Dünya hayatı artık yalnızca ahiret için bir hazırlık ya da çabucak yaşanıp bitirilmesi gereken bir evre değil, asıl olan süreçtir. Eserinde bir beyit dışında uhrevi unsurları zikretmeyen ve ahireti söz konusu etmeyen

¹ Dr. Araş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., murataslan@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8376-3780

şair, apaçık bir şekilde dünya nimetlerini olabildiğince uzun ve sağlıklı olarak değerlendirmek konusunda öğütler vermektedir. Farsça yazılan bu eser Mustafa Reşit tarafından manzum olarak Türkçeye çevrilip orijinal hâli ile beraber yayımlanmış, böylece Osmanlı okurunun dikkatine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Fars edebiyatı, Osmanlı tercüme geleneği, pendname, Erfâu'd-devle, Mustafa Reşit.

MUSTAFA REŞİT'S TUL-I OMR-I TABI'I-YI INSAN TRANSLATION

ABSTRACT

Arabic, Persian and Turkish literature, which developed under the influence of Islam, produced many works in common verse forms and genres. These works were written with the same worldview for centuries under the influence of Islamic culture. In the 19-20th century, works were produced under the influence of Western thought in traditional verse forms such as odes, ghazals and mesnevi. One of these is the masnavi of Iranian Ambassador Erfâu'd-devle Mirzâ Rızâ Han Dâniş, named Tûl-i 'Ömr-i Tabî'î-yi İnsân. This mesnevi in the Pendname genre was written with a very different approach than the previous pendnames. While pendname poets such as Feridüddin-i Attar, Nâbî and Ahmed Mürşidî make a distinction between the world and the afterlife and value the afterlife more than the world, Erfâu'd-devle's work gives advice on living longer and healthier. Erfâu'd-devle, who values science and wisdom, criticizes the pessimistic worldview of his ancestors and searches for ways to live the worldly life well with positivist thought. He claims that human life will be extended until the age of one hundred and twenty-five with methods such as proper nutrition, balance between work and rest, and exercise. This is a new interpretation of the world. The life of this world is no longer just a preparation for the hereafter or a phase to be experienced and finished quickly, but the main thing is the process. The poet, who does not mention otherworldly elements and does not mention the afterlife in his work, clearly gives advice on making use of worldly blessings as long and healthy as possible. This work, written in Persian, was translated into Turkish in verse by Mustafa Reşit and published together with its original version and French translation, thus bringing it to the attention of the Ottoman reader.

Keywords: Classical Turkish literature, Persian literature, Ottoman translation tradition, pendname, Erfâu'd-devle, Mustafa Reşit.

GİRİŞ

Ortak İslam edebiyatının bir ürünü olan pendnameler, İslami hayat görüşü ışığında okuyucuya öğütler vermeyi amaçlayan bir türdür. Ahlak, ibadet, evlilik, meslek hayatı, insan ilişkileri gibi konularda verilen öğütler

okuyucunun dosdoğru yaşamasını ve dünya ile ahireti kazandıracak işler yapmasını sağlamaya yöneliktir. Pek çok pendnamede yazarın/şairin ahiret hayatını dünya hayatına tercih ettiği görülmektedir. Bu anlayış, dünya hayatını ahiret için hazırlık süreci olarak benimseyen İslam kültürünün bir sonucudur. Dünya ile ahiret arasındaki ayrım öncelikle *Kur'an*'daki pek çok ayette söz konusu edilir:

Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılınmıştır. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır. (Âl-i İmrân 3/14)

Onlar, dünya hayatını âhirete tercih eden, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğri göstermek isteyenlerdir; işte onlar derin bir sapkınlık içindedirler. (İbrahim 14/3)

Bu, onların dünya hayatını âhirete tercih etmelerindedir. Allah kâfirler topluluğuna hidayet vermez. (Nahl 16/107)

Size verilen şeyler dünya hayatı için faydalı nesnelere ve güzelliklerden ibarettir. Allah katında olanlar ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız? (Kasas 28/60)

(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi! (Ankebût 29/64)

Ey kavim! Bu dünya hayatı bir sürelik yararlanmadan ibarettir; âhirete gelince, ebedilik yurdu işte orasıdır. (Mü'min 40/39)²

Hadislerde de dünya ile ahiret arasındaki ayrım ve ahiretin dünya hayatından daha üstün olduğu anlayışı apaçık görülmektedir. *Sahih-i Buhari*'de yer alan bir hadise göre Hz. Ömer, Hz. Muhammed'i bir hasırın üzerinde yatarken görür. Hasır, Hz. Muhammed'in vücudunda iz bırakmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer ağlamaya başlar. Hz. Muhammed Hz. Ömer'e "Seni ağlatan nedir?" diye sorar. Hz. Ömer "Ya Resulallah! Kısra ve Kayser buldukları hâl içindeler. Sen ise Allah'ın Rasulü'sün." der. Hz. Muhammed Hz. Ömer'e "Dünyanın onların, ahiretin bizim olmasına razı olmuyor musun?" diye yanıt verir (Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâil el-Buhârî, 1988: 4893). Sehl ibn Sa'd'ın rivayet ettiği bir hadise göre ise Hz. Muhammed şöyle buyurur: "Cennette bir kamçı kadar yer, dünyadan ve dünyadaki şeylerden daha hayırlıdır. Sabahleyin veya akşamleyin –herhangi bir zamanda- Allah yolunda cihad için

² Ayet alıntıları Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş tarafından hazırlanan *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir* adlı eserden yapılmıştır.

bir yürüyüş, hiç şübhesiz dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha hayırlıdır” (Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî, 1989: 6356).

İslam inancının dünya ve ahiret konusundaki öğretisi pendname türündeki pek çok eserde anlatılmıştır. Mesela Feridüddin-i Attar (ö. 618/1221) *Pendname*'sinde sonu kaçınılmaz olarak ölümle bitecek geçici dünya hayatına aldanmamak ve gönül sahiplerinin eteğine yapışıp hakikate talip olmak gerektiğini ifade eder:

Dünyada ömür beş günden fazla değildir. Sonunu düşünmeyen kimse gafildir. Dünya zevklerinden uzaklaşmak, gönül sahiplerinin eteğine yapışmak gerektir. Nefsinin zevk ve arzuları arkasında koşma, geçici âleme sevgi bağlama! Akıbetin ölüm olduktan sonra sana dünya acılarını çekmekten ne fayda var? (Feridüddin-i Attar, 1992: 13)

17. asır şairi Nâbî (d. 1052/1642 - ö. 1124/1712) *Hayriyye* adlı pendnamesinde oğluna *Kur'an*'dan hareketle dünyanın bir oyun ve eğlence olduğunu hatırlatır:

Lu'bu lehv olduğuna dünyânun
Nassı şâhid yitişür Kur'ânun (Nâbî, 2019: 1329)

Ahmed Mürşidî (d. 1100/1688-89 - ö. 1174/1760-61) dünya hayatının geçici olduğunu ve ona bağlanmamak gerektiğini bildirir:

Bu fenanın milğine itme heves
İhtiyâcından ziyâde itme kes

Yokdurur bunda bekâsı kimsenin
Mülk emânetdir yedinde bil senin (Mermutlu, 1996: 9)

Farklı dönemlere ait yukarıdaki örnekler kaynağını *Kur'an*'dan ve hadislerden alarak neredeyse aynı düşünceyle yazılmışlardır. Ahiretin dünya hayatından daha önemli olduğuna dair bu düşünce yüzyıllar boyunca değişmemiştir. İslam dünyasının Batı düşüncesi etkisi altına girdiği 19-20. asırda ise klasik İslam anlayışından farklılaşmaların meydana geldiği görülür.

Rönesans, Reform ve Sanayileşme dönemlerini yaşayan Avrupa 18. asırda aklın merkeze alındığı Aydınlanma Çağı'na girer. Artık insan kendi aklını kullanmaya cesaret etmiş, kendisini esir eden skolastik düşünceden kurtulmuş ve her şeyin hakikatini akılda arar olmuştur. Alman filozofu Kant'a (d. 1724 / ö. 1804) göre “aydınlanma için özgürlükten, özgürlük denen şeylerin zararsız olan usunu her alanda açıkça kullanma özgürlüğünden başka bir şey gerekmez” (Immanuel Kant, 2008: 27). Akla verilen önem, zamanla bilimsel

usullerle elde edilmiş bilgi dışında hiçbir şeye değer vermeyen bir algının oluşmasıyla sonuçlanmış ve 19. asırda Auguste Comte'un öncülüğünde pozitivizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Comte'a göre toplum ancak bilimsel ilkeler temelinde yeniden düzenlenebilir. Sosyoloji, doğa bilimlerini model almalıdır. Tarih boyunca toplum üç temel evreden geçmiştir. Bunlar teolojik, metafizik ve pozitivist evrelerdir. Teolojik evre doğaüstü varlıklara inanılan, rahiplerin liderlik ettiği ve akrabalık ilişkilerinin önemli olduğu ilkel dönemdir. Metafizik evre doğaüstünün reddedilip düşüncelere önem verilen, filozofların liderlik ettiği ve devletin öne çıktığı ikinci dönemdir. Son evre olan pozitivist evre ise düşüncelerin bilimsel usullere bağlı olduğu, somut ve gözlenebilir olgular dışındaki her şeyin reddedildiği, bilim adamlarının liderlik yaptığı ve sanayinin öne çıktığı dönemdir (Turner vd. 2012: 40-48). Bilimsel bilgiye, deneye ve gözlenebilir olgulara önem veren pozitivizm özellikle yenilikçi Doğulular arasında oldukça popüler hâle gelmiştir. Mesela Osmanlı aydınlarından Sadık Rifat Paşa, Mustafa Reşit Paşa, Salih Zeki, Ahmet Şuayp, Bedî Nuri ve Ahmet Rıza'da pozitivizm etkisi görülmektedir (Özkan, 2014: 932-949). İran'ın İstanbul Büyükelçisi Erfâu'd-devle Mirzâ Rızâ Han Dâniş'in de pozitivizmden etkilendiği onun *Tûl-i Ömr-i Tabî'i-yi İnsân* adlı mesnevisinden anlaşılmaktadır. Meşrutiyet yanlısı olan Erfâu'd-devle pendname türündeki bu eserinde dinî unsurlara yer vermeyip bilime değer verdiğini ifade etmiştir. Klasik İslam düşüncesinde dünya hayatına önem vermeyip ahirete yönelme eğilimi, bu eserle yerini dünya nimetlerinden olabildiğince faydalanma ve bilimsel yollarla ömrü uzatma isteğine bırakmıştır. Eser her ne kadar geleneksel bir edebî şekle ve üsluba sahip olsa da yeni bir dünya anlayışını yansıtmaktadır. Bu yönüyle eser, pendname türü içerisinde değerlendirilen diğer eserlerden oldukça ayrı bir konumda yer almaktadır.

Bu çalışmada öncelikle Erfâu'd-devle Mirzâ Rızâ Han Dâniş ve onun eseri olan *Tûl-i Ömr-i Tabî'i-yi İnsân* hakkında bilgi verilecek, ardından söz konusu eseri tercüme eden Mustafa Reşit'ten bahsedilecektir. Bundan sonra eser tahlil edilecek ve nihayet Mustafa Reşit'in tercümesi transkripsiyon alfabesine aktarılmış hâliyle makalenin sonunda yer alacaktır.

Erfâu'd-devle Mirzâ Rızâ Han Dâniş ve Tûl-i Ömr-i Tabî'i-yi İnsân Adlı Mesnevisi

Erfâu'd-devle Mirzâ Rızâ Han Dâniş 1854'te Tebriz'de doğmuştur. İlkokulu burada tamamlamış; ardından fıkıh, tefsir ve metodoloji alanlarında öğrenimine devam etmiştir ancak Tebriz'de sel felaketinin meydana gelip babasının iflasına sebep olması dolayısıyla eğitimini yarıda bırakmıştır. İstanbul'a gidip bir sarrafın yanında çalışmaya başlayan Mirzâ Rızâ burada

İngilizce ve Fransızca öğrenmiştir. İstanbul'dan sonra Tiflis'e gitmiş, Rusça konusunda kendisini geliştirmiştir. Yabancı dil hususundaki yeterliliği dolayısıyla sefaret tercümanı olarak memurluğa başlamıştır. 1889'da Kafkasya Başkonsolosluğuna atanmıştır. 1896'da St. Petersburg'un İran Özeleçiliğine seçilmiştir. 1897'de Nasırüddin Şah kendisine Erfâu'd-devle lakabını vermiştir (Öz, 2013: 37-38). 1901 yılında İstanbul'a İran büyükelçisi olarak gönderilmiştir. Meşrutiyet destekçisi olmasıyla dikkat çeken Erfâu'd-devle, bu yönetim biçiminin taraftarı olan İranlıların taleplerini yerine getirmeye gayret etmiştir. Bu gayreti dolayısıyla İranlılar onu, kendi meşrutiyet cemiyetlerine başkan olarak davet etmişlerdir (Keleş, 2020: 448). Erfâu'd-devle'nin İstanbul'daki büyükelçilik görevi 1912'de son bulmuştur. Bunun üzerine Monako'ya yerleşse de 1915'te İran'da Adliye Bakanlığına atanmıştır. 1916'da Monako'ya dönmüştür. Bir süre Milletler Topluluğunda İran temsilcisi olarak görev yapmıştır. Bu görevi 1924'e dek sürmüştür. Rıza Şah'ın kendisine teklif ettiği Devlet Meclis Bakanlığını reddeden Erfâu'd-devle kesin olarak Monako'ya dönüş yapmış ve 1930'da vefat edene dek burada yaşamıştır (Öz, 2013: 39).

Erfâu'd-devle Mirzâ Rızâ Han Dâniş yalnızca önemli bir bürokrat değil, aynı zamanda edebiyata büyük önem veren ve eserler üreten bir şairdir. *Sergüzeşt-i Dâniş*, *Müntehâbât-ı Dâniş*, *Mecmû'a-yı Eş'âr*, *Le'âl-i Şark*, *Selâmet-i Şâh* gibi eserler telif eden Erfâu'd-devle Meclis-i Mebusan'ın açılması dolayısıyla bir kaside yazmış ve Sadrazam Said Paşa tarafından tebrik edilmiştir. Ayrıca şair, V. Mehmed Reşad'ın tahta çıkışı dolayısıyla bir kıta yazmış, bundan ötürü Başkatip Halit Ziya tarafından kendisine bir teşekkür mektubu gönderilmiştir (Keleş, 2020: 448-449). İstanbul'da bulunduğu sırada *Divan-ı Gevher-hâverî* adlı bir eser neşretmiş (t.y.), bu değerli görülen eser için Osmanlı hükûmeti tarafından kendisine 18.03.1326 / 20.03.1908 tarihinde bir tebrikname gönderilmiştir (BOA, 32-3148). 1899'da düzenlenen Lahey Uluslararası Barış Konferansı'na İran temsilcisi olarak katılan Erfâu'd-devle buradaki izlenimlerini *Âvâze-i Bezm-i Sulh-i Lahey* adlı mesnevisinde anlatmış, bu eser yazıldığı yıl olan 1905'te³ Ömer Ferid (Kam) tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir (Prens Erfâu'd-devle Mirzâ Rızâ Han Dâniş, t.y.). Erfâu'd-devle'nin bir diğer eseri *Tûl-i 'Ömr-i Tabî'î-yi İnsân*'dir.

Tûl-i 'Ömr-i Tabî'î-yi İnsân pendname türünde bir mesnevi olup 200 beyitten müteşekkildir. Eserin başında bir takdim yazısı, sonunda ise eserin özetini içeren bir kısım bulunmaktadır. Bu mesnevide -klasik mesnevilerde olduğu gibi- tevhit, münacat, naat, sebab-i telif, dua gibi bölümler yoktur.

³ Basılı eserde tarih yoktur. Eserin 1905'te basıldığını İbrahim Sona aktarmaktadır (Sona, 2020).

Zeynelabidin adlı biri tarafından yazılan takdim yazısına göre Erfâu'd-devle, büyükelçiliğe gelen İranlıların çoğunluğunu yaşlı olarak görmüş ve onların gurbette ölmekten endişe duyduklarını anlamıştır. Onları sevindirmek üzere bu Farsça mesneviyi kaleme almıştır. Şair, hikmete ve tıp ilmine göre aslında yetmiş ya da seksen yaşındakilerin henüz yaşlı değil ama orta yaşlı olduklarını anlatmaya çalışmıştır. Dünyaya karamsar bir gözle bakan atalarını eleştiren Erfâu'd-devle, dünyadan ümit kesilmemesini ve hayatı eziyet içinde geçirmemeyi öğütlemiştir. Pozitif bilimlere ve hikmete dayanarak, eğer doğru bir biçimde yaşanır ve doğru beslenilirse insanın yüz yirmi beş yaşına dek yaşayacağını iddia etmiştir. Eserin Farsça orijinali üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Öz, 2013). Mustafa Reşit, bu mesneviyi aynı adla tercüme etmiştir.

Mustafa Reşit ve Tûl-i Ömr-i Tabî'î-yi İnsân Tercümesi

Osmanlı döneminde tercüme faaliyetleri I. Murad döneminde Mes'ûd b. Ahmed'in manzum *Kelile ve Dimne* çevirisiyle başlar. Şeyhoğlu Mustafa, Ahmedî ve Ak Kadıoğlu gibi şairler sayesinde tercüme faaliyetleri hız kazanmıştır. Edebî eserlere yönelik ilk tercüme faaliyetleri zamanla diğer alanlara da yayılmıştır. Mesela Abdülvehhâb b. Cemâlüddin Yûsuf el-Mârdinî tıbbâ dair *Kitâbü'l-Müntehab fi't-Tıbb* adlı tercümesini I. Mehmed'e sunmuştur. II. Murad döneminde tercüme faaliyetleri artmıştır. Edebiyat ve tıp dışında İslamî ilimler, tasavvuf, astronomi, tarih, coğrafya, musiki ve zooloji gibi alanlarda da tercüme yapılmaya başlanmıştır. İleriki yüzyıllarda tercüme faaliyetler artarak devam etmiştir. Tercümenin yoğunlaştığı alanların başında edebiyat gelmektedir. Osmanlı mütercimlerinin edebiyat alanında en çok Farsça'dan tercüme yaptığı görülmektedir (Yazar, 2011: 134-160). Bu süreç, 18. asra dek sürmüştür.

18. asırda başlayan Batılılaşma faaliyetleri sonunda tercüme Avrupa kültürü ve edebiyatını tanıma konusunda bir araç olarak görülmüştür. Böylece İslam coğrafyasının eserleri yanında Batı dünyasına ait eserler de çevrilmeye başlamıştır. İdeolojik amaçlarla başlayan Batı edebiyatı tercüme roman ve tiyatro geleneksel olmayan türlerin de Türk edebiyatına girmesine vesile olmuştur (Demircioğlu, 2018: 198-199).

Osmanlı'da uluslararası ilişkilerin geliştiği 18. yüzyılda diğer devletlerle iletişimi sağlamak üzere çeşitli tercümanlar görevlendirilmiştir ancak bunların çoğunluğu Rumlardan oluşmaktadır. Bu tercümanların zararlı faaliyetleri tespit edilince 1821 Yunan İsyanı sonrasında bazılarının görevine son verilir ve Mühendishane-i Hümayun hocası Yahya Naci'nin hocalık yaptığı bir

tercümanlık okulu kurulur. Bu okul Bâb-ı Âlî Tercüme Odası'dır (Balcı, 2006: 82-84). Bâb-ı Âlî Tercüme Odası yalnızca resmi yazışmalarla ilgilenmemiş, çeşitli eserlerin Türkçeye çevrilmesinde de görev üstlenmiştir. Bunlardan biri Bâb-ı Âlî Tercüme Odası memurlarından Ömer Ferid'in (Kam) Erfâu'd-devle'den tercüme ettiği *Âvâze-i Bezm-i Sulh-i Lahey* adlı mesnevidir (Aslan, 2024).

19-20. asırda tercüme faaliyetleri tabii ki Bâb-ı Âlî Tercüme Odasının tekelinde değildir. Birçok edebiyatçı, gazeteci, asker, ilim adamı ve memur da yabancı dilde yazılan eserleri Türkçeye kazandırmak için çalışmıştır. Söz konusu mütercimlerden biri ara dönem edebiyatçısı ve gazetecisi Mustafa Reşit'tir (d. 1861 / ö. 1936).

Mustafa Reşit Kadiri şeyhlerinden Ahmed Niyazi Efendi'nin oğlu olup Edirne'de doğmuştur. On dört yaşlarında İstanbul'a gitmiş, gazeteciliğe merak salmıştır (Doğan, 2018). Düzenli bir eğitim görüp görmediği bilinmeyen Mustafa Reşit İstanbul'da sürekli kalmayıp çeşitli vesilelerle Anadolu'ya geçmiştir. Memurluk hayatına Adliye Nezaretinde başlamış, Maarif-i Umumiye Nazırı Mehmed Tahir Münif Paşa'nın yardımıyla Maarif-i Umumiye Nezaretinde çalışmaya başlamıştır. Ardından Mektubî Kalem Müdürlüğüne geçmiştir (Özarslan, 1994: 22-23). Mustafa Reşit'in Türk edebiyatının önemli isimlerinden Nâmık Kemal, Recâizâde Mahmud Ekrem, Beşir Fuad, Abdülhak Hâmid, Nâbizâde Nâzım, Hâlid Ziyâ Uşaklıgil, Ahmed Râsim, Sâmîpaşazâde Sezâî, Muallim Nâci ve Süleyman Nazîf ile arkadaşlıkları veya tanışıklıkları bulunmaktadır (Özarslan, 1994: 24-63). Mustafa Reşit *Şark* ve *Envâr-ı Zekâ* dergilerini bizzat çıkarmıştır. Ayrıca *Basiret*, *Ceride-i Havâdis*, *Mürüvvet*, *Âsâr*, *Nevrûz*, *Nihâl*, *Berk*, *Musavver Ma'lûmât*, *Gayret*, *Etfâl* ve *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmûası* gibi gazete ve dergilerde çeşitli yazılar yayımlamıştır (Özarslan, 1994: 69-74). Oldukça üretken bir yazar ve şair olan Mustafa Reşit roman, hikâye, şiir, antoloji türünde pek çok eser yazmıştır. Onun eserlerinden bazıları şunlardır: *Müntehabât-ı Cedide I-II*, *Bedâyi'ül-İnşâ*, *Şehid Onbaşının Oğluna Vasiyeti*, *Flora*, *Tezkîr-i Mâzî*, *Bir Çiçek Demeti*, *Cüzdanımdan Birkaç Yaprak*, *Hayâl-i Şebâb*, *Son Salon ve Aşk*, *Neyyîr*, *Defter-i Âmâlim*, *Şükûfe-i İstiğrak*, *Bir Kızın Hatası*, *Küfrân-ı Ni'met* ve *Bir Askerin Nişanlısına Mektubu* (Doğan, 2018). Mustafa Reşit'in *Tûl-i Ömr-i Tabî'î-yi İnsân* ve *Âvâze-i Bezm-i Sulh-i Lahey* gibi tercümeleri de bulunmaktadır. Mustafa Reşit'in eserleri kendi döneminde Osmanlı okuru tarafından büyük ilgi görmüş, yaygın bir şekilde okunmuştur (Özarslan, 1994: 82). Eserlerinde daha çok "aşk, kadınlar, ayrılık, aşk acısı gibi popüler konuları işleyen Mustafa Reşit, bu nedenle yaşadığı

dönemde özellikle kadın okuyucu kitlesi tarafından ilgiyle karşılanmıştır” (Fildiş ve Kaman, 2017: 257).

Mustafa Reşit’in tercüme ettiği *Tûl-i ‘Ömr-i Tabî‘î-yi İnsân* 218 beyitten müteşekkildir. Orijinal metnin 200 beyitten meydana geldiği düşünüldüğünde tercümenin 18 beyit daha fazla olduğu görülür. Aradaki fark tercümenin manzum olarak kaleme alınması dolayısıyla mütercimim az da olsa bazı tasarruflar yapma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki örnekte Erfâu’d-devle’nin 4 beyitte anlattıklarının Mustafa Reşit tarafından 6 beyit hâlinde tercüme edildiği görülmektedir:

Orijinal Metin	Tercüme
کوش کن ای عزیز روحانی خواهم از راه حب انسانی	Güş it beni ey muhibb-i hüşyâr; ‘Âlî-i seyr ü sûtüde âşâr!
کویمت از عجایب دوران آنچه دیدم باردوی کرکان	‘Arz eylemege cesâret aldım Bir vaç’a ki andan ‘ibret aldım
بلب آب يك شب محتساب جمع بودیم با دوسه احباب	Sâ’ik buña hubb u hayr-ı hâhî "Ey zübde-i şan‘at-ı ilâhî":
صحبت از پیری و جوانی بود هم زسختی زندگانی بود	Gürgân'da ordugehde bir şeb Mehtâb güher-feşân idi hep
	Yârân-ı şafâ ile berâber Olduk leb-i âba sâye-güster
	Sahtî-yi ‘ömr, herem, şebâbet Olmuş idi hep zemîn-i şöhet

Tercüme hezec bahri içerisinde yer alan *mef‘ülü mefâ‘ilün fe‘ülün* aruz kalıbıyla manzum olarak kaleme alınmıştır. Bu tercümede imale ve zihafaların yoğunluğu dikkat çeker. Mesela aşağıdaki beyitlerde en az üçer adet imale bulunmaktadır:

Bir şâhib-i ilm ü fazl-ı sertib

Bezme viriyordı ziver ü zib (8)

Sertîb **ise elliye** resîde
Meyyâl siyeh **şaçı** sefîde (13)

Yigirmi sene şoñra halk evlâd!
Eyler seni "ihtiyâr" **diye** yâd (22)

Altıncı beyitte geçen 'ömr kelimesinde imale-i memdud bulunmaktadır. Bu kelimenin aruza uydurulmaya çalışıldığı durumda 'ömr kelimesinde hem zihaf hem imale bulunduğu görülür:

Sahtî-yi **ömr**, herem, şebâbet
Olmuş idi hep zemîn-i şoñbet (6)

Bir başka örnekte *zindegânî* kelimesinde zihaf, *didi* kelimesinde ise imale olduğu görülür:

Sertîb **didi**: "Ayâ ne-gû baht!
Âtîde bu zindegânî saht (18)

Aşağıdaki beyitte *sonra* kelimesinde hem zihaf hem imale bulunur. *Halk* kelimesinde de zihaf vardır. Bunların dışında beyitte üç adet imale daha görülmektedir:

Yigirmi sene şoñra halk evlâd!
Eyler seni "ihtiyâr" **diye** yâd (22)

Bununla beraber bazı beyitlerde aruz kusurları, aruz ölçüsünün tespitini zorlaştıracak derecede bozuktur. Aşağıdaki örnekte Mustafa Reşit, *muhıbb* kelimesinde imale yapmayı tercih etmiştir. Beytin ikinci mısrasındaki *seyr ü sûtûde* ifadesi ise tercümede kullanılan aruz ölçüsünü bozmaktadır:

Güş it beni ey **muhıbb-i** hüşyâr;
Âlî-i **seyr ü sûtûde** âsâr! (1)

Bu husus ile ilgili diğer beyitlerden bazıları şöyledir:

Serheng otuz beşinci yaşda
Âfiyet tam, akl başda (12)

Elliyi geçince sinn ü sâlim
Gâyetle yaman oldu hâlim (25)

Oldu bu şirle hâl-i müşkil;
Bir beyt-i hüzn ser-â-pâ-yı dil (30)

İtseydi ne hoş olurdu Sübhân
Yüz yigirmi sene hayât ihsân! (32)

Eserin ilk 32 beytinden alınan yukarıdaki örneklerin de kanıtladığı gibi tercümedeki aruz kusurları oldukça fazladır hatta bu kusurlar bazı beyitlerde aruz ölçüsünün belirlenmesini oldukça zorlaştıracak ölçüdedir. Bu açıdan söz konusu tercümenin manzum olması yönüyle başarılı olduğu söylenemez.

Eserin başında Mustafa Reşit tarafından Erfâu'd-devle'nin övüldüğü bir manzume yer almaktadır. Mütercim, Zeynelabidin'in takdim yazısını ve eserin sonundaki özet kısmını da tercüme etmiştir. Eser, orijinal metniyle ve Fransızca tercümesiyle birlikte 1320/1902-1903 yılında İstanbul'da Matba'a-i Tâhir Beg'de bastırılmıştır.

Eserin Tahlili

1. Mesnevinin Türü

Mesnevi, okuyanlara hayat dersi vermeyi amaçladığı, 20. asrın güncel fikirleri ışığında yeni bir yaşam anlayışı öğrettiği için bir öğüt eseridir. Öğüt vermek üzere kaleme alınan mesnevilere ise pendname adı verilir. Bu eserler “özellikle dinî, toplumsal ve ahlaki birtakım öğütler vererek, okuyucuyu, o çağın gereğine göre yaşamın bütün evreleri için hazırlamak ve yetiştirmek amacını güderler” (Dilçin, 2009: 188). Dolayısıyla *Tûl-i 'Ömr-i Tabî'i-yi İnsân* mesnevisini pendname türü içerisinde değerlendirmek gerekir.

2. Zaman, Mekân ve Kişiler, Olay Örgüsü

Mesnevide anlatılan olayın zamanı belirsizdir. Metinde herhangi bir yıl, ay veya gün belirtilmez. Bununla beraber kurgunun 19-20. asra dair olduğu metinden çıkarılabilir. Bunun delillerinden biri mesnevinin 208-210. beyitlerinde buharlı vapurdan bahsedilmesidir. Buharlı gemi ilk olarak Robert Foulton tarafından 1807'de yapılmış, ABD'deki Hudson Nehri'nde yüzdürülmüştür. İngilizlerin ilk başarılı buhar gemisi denemesi ise 1812 yılındadır (Özdemir, 2018: 114). Osmanlı ilk buharlı gemileri İngiltere'den 1928 yılında satın almaya başlamıştır (Çapar ve Düzcü, 2022: 1059). Buharlı geminin İran'a da 1812 yılından sonra geldiği kesindir. O hâlde mesnevinin 19-20. asrı anlattığı hususunda şüphe edilemez. Olayın gece vaktinde vuku bulduğu mesnevinin 4. beytinden anlaşılmaktadır. Bu olay, İran'ın Gûrgan bölgesindeki bir ordugâhta geçmektedir:

Gürgân'da ordugehde bir şeb
Mehtâb güher-feşân idi hep (4)

Gençlerden ve yaşlılardan bir grup sohbet etmek üzere bir su kenarında toplanmıştır (5). Eserde bir sohbet meclisi anlatılsa da yalnızca üç kişinin öne çıktığı görülmektedir: Serheng, Sertib ve Pır.

Serheng: İlim sahibi ve nüktedan bir subaydır. Otuz beş yaşındadır. Miralay rütbesindedir. Dünyanın kötülüklerinden ziyade güzelliklerine odaklanmaktadır. İçki meclislerine ve dünya lezzetlerine düşkündür. Felekten şikâyet etmez çünkü mutludur. Babası öldükten sonra ona büyük bir servet miras kalmıştır yani maddi durumu oldukça iyidir.

Sertib: İlim ve fazilet sahibi bir subaydır. Elli yaşındadır, bu nedenle saçları beyazlamaya başlamıştır. Mirliva rütbesindedir. Dünyanın düzensiz bir matem yeri olduğunu düşünür.

Pır: Yüz yirmi beş yaşında, sağlıklı ve neşeli bir adamdır. Sertib'in karamsar dünya görüşüne karşı gelir.

Mesnevinin olay örgüsü şu şekildedir:

- a) Serheng ile Sertib'in tartışması,
- b) Sertib'in, hayatından kesitlerle kendi dünya görüşünü anlatması,
- c) Pır'ın sohbet meclisine dâhil olması ve Sertib'in düşüncelerine karşı gelmesi,
- d) Pır'ın kendi dünya görüşünü açıklaması ve böylece meclistekilere hakikati öğretmesi,
- e) Sertib'in ikna olması, yaşlılıkta sağlıklı olabilmenin sırrını öğrenmek üzere Pır'e soru sorması,
- f) Pır'ın son olarak uzun ve sağlıklı bir ömür için değerli öğütler vermesi.

3. Mesnevinin Özeti ve Değerlendirmesi

Eser, anlatıcının ibret aldığı bir olaydan bahsedeceğini bildirmesiyle başlar:

Arz eylemege cesâret aldım

Bir vak'a ki andan ibret aldım (2)

Bu ibret verici olayın çıkış noktası Serheng ile Sertib'in su kenarında düzenlenen bir sohbet meclisindeki konuşmasıdır. Karamsar bir mizaca sahip olan Sertib, zevk ve eğlenceye düşkün olan Serheng'e ömrün geçici olduğunu hatırlatır. Ona göre gençliğin canlılığı ve zevkleri yaşlanmayla birlikte kişiye acı verir. Sertib, eğer ömrü varsa, Serheng'in yaşlılıktaki hâline şahit olacağını ve yaşlılığın Serheng üzerindeki alametlerini göreceğini dile getirir. Yirmi sene sonra halkın onu ihtiyar olarak kabul edeceğini belirtir. Sertib'e göre yaklaşan

ölümün müthiş hayali Serheng'i gül yaprağı gibi titretecektir. Hayat acılaşacak, kâinat Serheng'e dar gelecektir. Bu açıklamaların ardından Sertib, kendinden bahsetmeye başlar. Yaşı elliye geçince hâlinin yaman olduğunu, gözünün mezara çevrildiğini ve gözlerinden kanlı yaşlar akıttığını söyler (7-26). Yaşlılık ve ölümün insan üzerindeki psikolojik etkisine dikkat çeken Sertib, insan hayatının niçin alçak olduğunu sorar ve uzun yaşama isteğini dile getirir:

*Bilmem ki niçün Hudâ-yı bî-çün
İtmiş beşerûn hayatını dün?*

*İtseydi ne hoş olurdu Sübhân
Yüz yigirmi sene hayât ihşân! (31-32)*

Sertib'e göre eğer insana yüz yirmi senelik bir ömür verilseydi bu sürenin yarısı insanlığa hizmet için kullanılıp yarısında da rahat bir hayat sürülebilirdi. Ömrünün ilk yarısında tecrübe kazanan insan, diğer yarısında bu tecrübelerini hayat deneyiminde kullanabilirdi. Ancak insanın ömrü uzun değildir. Hayat hızla yokluğa doğru koşmaktadır. Sertib, bu hakikati daha önceden bilseydi vücuduna hiç zahmet vermeyeceğini belirtir ve zorlukla dolu hayatını anlatmaya başlar (34-40).

Sertib çocukken okumaya ve yazmaya karşı aşırı düşkündür. On bir yaşına gelince ilim ve fen kapısına dâhil olmuştur. Farsça, Arapça ve Fransızca öğrenmek onun zihnine bin türlü ağrı vermiş, onu oldukça zorlamıştır. İlim yolunda çektiği eziyetler nihayet onu zaafa düşürmüştür. Hasta bedeninden dolayı on altı yaşında ilim kapısını terk etmek zorunda kalmıştır. Uzun tedaviler ona hiçbir fayda vermemiştir. Gücü iyice kesilince doktor ona hava değişimini önermiştir. Bir süre Rûkn-âbâd'a yerleşen Sertib dert ve üzüntülerinden kurtulmuştur. Sonra babasına itaat ederek Tahran'a gitmiş, dâr-ı fûnûna (üniversiteye) girmiştir. Beş yıl boyunca gurbet esiri olarak türlü zorluklar çekmiştir. Dâr-ı fûnûnda riyaziyat (matematik) öğrenimi gören Sertib, bu eğitimiyle babasını mutlu etmiştir. Yirmi beş yaşına gelince şahın hizmetine girmiş, çalışma hayatına başlamıştır. Ömrünü seferlerde geçiren Sertib'in yaptığı görevler hayat eziyetini arttırmıştır. Ne zaman bir görev çıksa Sertib, yaz kış demeden oraya koşturmuştur. On beş sene bu şekilde çalıştıktan sonra serheng (miralay) rütbesine yükseltilmiştir. Sertib'in yeni rütbesinin lezzeti babasının ölümüyle acılaşmıştır. Sertib, annesiyle beraber altı ay boyunca babasının yasını tutmuştur. Bir süre sonra annesi Sertib'in evlenmesini arzu etmiş, bu konuda onu teşvik etmeye çalışmıştır. Tanrıca yüzlü ve benzersiz bir kız gördüğünü söylemiş, onun cihandaki bütün hoş

özellikleri taşıdığını belirtmiştir. Anneye göre bu kız fazilet ve güzel huy örneğidir. Kız fakirdir ama viranede bulunan define kadar değerlidir. Anne oğluna bu kızla nikâh kıymak için acele etmesini tavsiye eder, onunla bir ömür mesut yaşamasını diler. Kız biraz yaşlıdır ama olgundur. Zaten Sertîb de kırk yaşındadır, onun genç bir kızla evlenmeyi ummaması gerekir. Sertîb'in eş ve çocuk sahibi olması, dünyada garip ve kimsesiz kalmış annesini elemden kurtaracaktır. Anne, Sertîb'in doğacak çocuklarına bakıcılık yapacak ve böylece sevinç duyacaktır. Annesinin sözlerini etrafıca düşünen Sertîb bu isteği makul görüp evlenmiştir. Ne yazık ki o yıl Sertîb'in annesi de ahirete göçmüştür. Bu ölüm Sertîb'in kalbinde ikinci bir yara açmıştır. Sertîb'in mateme rehin olan gönlü, bir çocuğunun dünyaya gelmesiyle tekrar sevinç hisseder. Geçen dokuz sene boyunca Sertîb'in beş çocuğu olmuştur. Bu çocuklar Sertîb'in sorumluluğunu arttırmıştır (41-88). Sonuçta Sertîb'in yirmi beş yılı hizmet ve yorgunlukla geçmiştir. Bu süre içinde sıcağı da soğuğu da görmüştür, zirveye de en aşağılara da şahit olmuştur, zevk de etmiştir dert de çekmiştir:

*Hıdmet ile geçdi yirmi beş sâl
Yorğunluk ile yaman idi hâl*

*Gördüm bu cihânda germ ü serdi
Hep evc ü hazîz zevk u derdi (89-90)*

Sertîb artık gamların son bulduğunu ve huzur vaktinin geldiğini düşünür. Dinlenmeyi, neşelendiren meclislere devam edip keyif almayı ister. Eşiyle ve çocuklarıyla ilgilenip hoş zaman geçirmeyi umar. Fakat yaşlılığın gelmesi, kılların (saç, sakal, bıyık vb.) beyazlaması ve ölüm düşüncesinin ortaya çıkması bu umutları bozar. Yaşlılığın adı ve beyaz kıllar, Sertîb'e gam denizinde binlerce çukur açar:

*İtdim dile şöyle bir hıtabet:
"Gam gitdi şafâya geldi nevbet*

*Artık bu cihânda eyle ârâm
Hem-bezm-i tarab olup da al kâm*

*Hôş eyleyeyim zamânı imrâr;
Zevcemle, çocuklarımla her bâr*

*Olsun büyüdükçe yavrucuklar
Mağbû-ı cihân güzel çocuklar;*

*Pür fazl u kemâl u nîk-sîret
Revnağda dîde-i meserret"*

*Pek hōş olacağdı böyle bir hâl
Yād-ı ecel itmeseydi ihlâl*

*İsm-i herem ü sefîd-i şar
Açdı baña bañr-ı ğamda biñ kar (93-99)*

Sertîb ne zaman çocuklarını sevse bir gün öleceğini ve onları yetim bırakacağını düşünerek dehşete düşüp gözyaşı döker:

*İtdikce çocukları der-âğüş
Rizândı sirişk, aql medhüş*

*Dirdim: "Beni mevt alırsa nâgâh
Bî-kes kalacak bu yavrular âh*

*Kim eyler o yavrucağları yād;
Ahvâlini pürsiş ile dil-şād?" (100-102)*

Sertîb'in söyledikleri mecliste bulunanların feleğe nefret beslemelerine ve lanet etmelerine neden olur. Sohbet arkadaşları, üstlendikleri görevleri terk edip uzlet köşesine çekilmeyi ve saman çöpü gibi kırılğan bir ömür için artık eziyet çekmemeyi düşünürler (105-110). Tam meclisin dağılacağı esnada yaşlı bir adam (Pîr) sohbet meclisine dâhil olur:

*Yükseldi hemân yabancı bir ses
Bir baht-ı azîme düşdü herkes*

*Huzzâra selâm virdi bir pîr
Bâ-dikkat u bâ-kemâl u tevķîr (112-113)*

Bu Pîr yüz yirmi beş yaşında olmasına rağmen gücünden ve neşesinden bir şey kaybetmemiştir. Boyu dosdoğrudur, eğilmemiştir. Bedeninin rengi onun sağlıklı olduğunu göstermektedir. Onun duruşundan hazımda ve uykuda zorluk çekmediği anlaşılmaktadır:

*Yüz yirmi beşinde, zinde, handân
Boy doğru, yerinde renk el-ân*

*Yok hazmda, uykuda şu übet
Bî-ayb-ı havâss-ı hamse, hayret! (114-115)*

İzin alıp oturan Pîr meclistekilere kendi hâlimden bahsetmeye başlar. Anlattığına göre uzun bir seferden gelmiştir. Yorgundur. Ordugâhın ışıklarını görünce burayı güvenilecek bir yer olarak düşünmüş, geceyi geçirmek üzere buraya gelmiştir. Endişelerinden kurtulup sohbet meclisinin düzenlendiği çadıra yakın bir yerde uyumuş ancak duyduğu sesler yüzünden uyanmıştır. Konuşmalara kulak misafiri olan Pîr Sertîb'in düşüncelerini beğenmemiştir (116-121). Bu düşünceler nihayet adamı sabırsızlığa ve çılgınlığa düşürmüştü, Sertîb'e hakikati anlatmak üzere sohbet meclisinde yerini almıştır:

*Sertîbîn ifâdesi ser-â-pâ
İtdi beni bî-şekîb, şeydâ*

*Geldim size böyle gayr-ı medıuv
Lutfen tutunuz hakîri mafıuv*

*Maqşad bu vürüddan uyândır
Sertîbe hakîkati beyândır (122-124)*

Pîr Sertîb'in vehme düştüğünü, bu sebeple dünyaya karşı karamsar bir tavır içinde bulunduğunu ifade eder (125-128). Bu konudaki tüm suç atalarda ve şairlerde bulur:

*Bu işde bütün haçâ, kabâhat
Eslâf ile şâ'irânîñ elbet*

*Anlar bu belâyı itdi tahşîl
Anlar bize itdi mevti ta'cîl (130-131)*

Pîr'e göre yüz yirmi beşinci yaş insanlığın olgunluk zamanıdır. Eğer tabiat araştırılırsa, hikmete dair eserler incelenirse bu gerçeğin ispatlanmış olduğu görülür çünkü söz konusu eserlerde insan ömrünün aslında uzun olduğuna dair iddia apaçık bir biçimde kanıtlanmıştır:

*Yüz yirmi beşinci sinn ü sâli
Nev'-i beşeriñ dem-i kemâli*

*Eylerse tetebbu'-ı tabîat
Tedkîk-i müdevvenât-ı hikmet*

*Elbette görür bunu müberhen
Zîrâ bu kazîyye oldu rûşen (134-136)*

Fen bilimleri, varlıkları inceleyerek ömrün doğal uzunluğunun ne kadar olduğunu ortaya koymuştur:

*Tedkik ile fen, mükevvenâti,
Hüküm eyledi müddet-i hayâtı: (137)*

Sertîb'in hayatın kısa olduğuna dair yanıltıcı sözleri Pîr'in sabrını taşırmıştır:

*Sertîb, yeter muğâlaţâtîñ!
"Ġâyet kışadır" diye hayâtîñ (142)*

Pîr insan ömründeki gelişim dönemlerini beşe ayırır. Buna göre ömrün ilk yirmi beş yılı çocukluk (şigar, sabâvet). İkinci ve üçüncü yirmi beşer yıllık dönemler ise gençliktir (şebâbet). Dördüncü ve beşinci yirmi beşer yıllık dönemler olgunluk çağıdır (kemâlât). Yüz yirmi beş yaşını geçenlere ise ihtiyar demek uygundur:

*Beş faşla idüp de ömrü takşîm,
Şâyân idülürse şöyle tevsîm:*

*İlk yirmi beşi "şigar, şabâvet"
Şânî ile şâlîşi "şebâbet"*

Râbi' ile hâmisî "kemâlât"

Şâhid ise ben bu hâle bizzat

*Yüz yirmi beşe gelince ahrâ
Dirise saña "ihtiyâr" o da (144-147)*

Pîr'e göre yaşlanmaktan korkmak beyhudedir. Kalem ehli olanların bu gerçeği, yaşlanmaktan korkmanın gereksiz olduğunu ve yaşlılığın aslında olgunluk anlamına geldiğini halka anlatmaları durumunda herkes ak saçlara rağbet edecektir. Ayrıca yaşlanmaya karşı duyulan gereksiz korku ortadan kalkacaktır. Pîr, yaşlılığın olgunluk anlamına geldiğine dair tabiattan bir örnek gösterir: Dut, yeşilden beyaza dönmediği sürece olgun sayılmaz. Bunun yanında, yaşlılığın alameti olan beyaz genellikle daha değerli olan şeylerin bir özelliğidir. Mesela inci ne kadar beyaz olursa değeri o kadar artar:

*Erbâb-ı kalem de himmet itse
Halka bunu neşre ğayret itse*

*Ak saçlara olsa hep şenâ-ğvân
Add itse bunu kemâle burhan*

Tedrîcen olur bu vehm zâ'il

Herkesde beyâza meyl hâşıl

Bak! "tut" bile bulmuyor kemâli;

Olmazsa sefid sebz hâli

Olsa ne kadar beyâz güher

Ol rütbe olur bahâsı evfer (149-153)

O hâlde yaşlılıktan korkmamak gerekir çünkü yaşlılık hem olgunluk çağına erişmek hem de değer kazanmak demektir. Yaşlanma sebebiyle ağlamak, inlemek, matem tutmak gereksizdir ancak yine de böyle bir durum varsa bunun da çaresi bulunmaktadır:

Diñle sözimi azîz evlâd!

Beyhûde yere gel itme feryâd!

"Ak oldu saçım" diye dem-â-dem

Nevmîd olup da itme mâtem!

İtmişse seni bu ak; seyh-rûz,

Mâtem-zede, pür-sirişk, pür-sûz,

Var çâresi; hem de gâyet âsân

Şanma bunu bî-devâ ve derman (154-157)

Çare, ölümün zorunlu olduğunu kabullenmektir. Ölüm korkusu yersizdir çünkü ömür bir gün son bulacaktır. Ayrıca hikmete ve tıp ilmine göre korku ölümün sebebidir:

Bu mevt, ecel kazâ degil mi?

Âkillere nâ-sezâ degil mi?

Olsun bu sözüm hitâm-ı güftâr;

Düstür-ı amel saña şu iğtâr:

Add itmede hikmet ü tabâbet

"Havf"i ecel-i kazâyâ illet" (160-162)

Sözünü tamamlayan Pîr meclisten ayrılmak üzere ayağa kalkar. Sertîb de akli başından gitmiş bir hâlde doğrulur. Doğunun bir yıldızı olan Pîr'i öpmek üzere şimşek gibi hareket eder (163-165). Onun sözleri sayesinde kalbinin

gamlardan kurtulduğunu, uzun hayatın sırrını apaçık ortaya koyacak mükemmel bir anahtara ulaştığını söyler:

*Pîre didi: "Ey tabîbi cānuñ!
Ey rahmeti hâlık-ı cihānuñ!*

*Nağş oldu dile bütün bu güftâr
Kurtuldu gumümdan dil-i zâr*

*Görmek için âfet-i memâti;
Esbâb-ı füzûn-ı hayâti*

*Viridiñ bize bihterîn miiftâh
Ey âleme luğf-ı mağz-ı fettâh! (166-169)*

Sertîb Pîr'e bir soru daha sormak ister. Meclisteki herkesin merak ettiği ama sormaya yalnızca Sertîb'in cesaret gösterdiği soru şudur:

*Bu ömrü ne yolda itdiñ imrâr?
Bünyen naşıl olmadı halel-dâr? (174)*

Sertîb'in ısrarları sonucunda Pîr tekrar yerine oturur ve Sertîb'in sorusunu yanıtlar (178-179). Ona göre sağlıklı ve uzun bir ömür sürmenin sırrı mizacı anlamakta yatar. İnsan kendi mizacının fayda ve zararlarını araştırıp ona göre yaşamalıdır. Mizacından habersiz olanlar hastalıklara mahkûmdur:

*Huzzâra didi: "Ey ehl-i irfân!
Elbette degil bu nükte pinhân;*

*Kim rûy-ı zemînde tabâyi'
Âdetle mekâna, bâda, tâbi'*

*Nef ü zararı cihânda insân
Tabında araşdırırsa şâyân*

*Biğâne olan ise mizâca
Mağkûmdur illete harâca*

*Bunlardır esâs hıfz-ı şıhhat:
Herkes buña itmeli ri'âyet (181-185)*

Sağlıklı ve uzun bir ömür için yeterince güneşe ve temiz havaya ihtiyaç vardır. Oturulan yer kuru olmalı ve rüzgâr almalıdır. Kıyafetler ve beden temiz

tutulmalı, kirden uzak durulmalıdır. Daima en iyi yemek aranmalıdır çünkü hoş yemekler bedene kuvvet verir. Tecrübeli bir tabibin dediği gibi uzun bir ömür için dünyanın her yerinde ve her yaşta mutlaka süt, yumurta, ekme ve tuz tüketilmelidir. Sağlıklı olmak için her zaman tertemiz suyun araştırılıp içilmesi gerekir. Uyku ile hareket, yeme ile hizmet, gezinti ile dinlenme arasında denge gözetilmelidir. Orta yoldan şaşmamalı, sürekli adalet gözetilmelidir. İfrat ve tefritten uzak durulmalıdır. Gündüzleri çalışılmalı, geceleri ise istirahat edilmelidir. Uyku süresi yedi ile dokuz saat arasında tutulmalıdır:

*Hürşid ü hevâ-yı pāk u şāfi;
Menziliñe huşk u bād vāfi;*

*Esvāb u beden nazīf ü tāhir;
Kirden hāzeriñ lüzümü zāhir*

*Dāim ara bihterñ gazāyı!
Hōş it ama baḥş ider kuvāyı*

*İtmiş bize bir tabīb-i puhte
Dürrāt-ı nükātı şöyle süfte:*

*Her nokta-yı arzda bilā-farḥ
Her sinnde, her faşılta muṭlak;*

*Süt, beyza, yogurt ile nemek, nān
Eyler bize tül-i ömrü āsān*

*Olmuş tuza māye dinse şāyān
Zulmetde niḥān āb-ı hayvān*

*Maṭlūb ise şihhatiñ kemāli
Hep itmeli cüst ü cū zülali*

*Hvāb u hareket, taām u hıdmet
Hem geşt ü güzār üistirāhat*

*Hep mu tedil olsun eyle diḳḳat
Dāim ola meslegiñ adālet*

*Tefrit ile farḥ ise baḥr-ı ḥāl
Eyler teniñi mariz ü pā-māl*

*Gündüz ne kadar çalışsañ ahrā
Eyle gice istirāhat ammā!*

*Kāfī saña olsa h^vāb-ı rāhat
Her şeb yedi yā toköz sāt (186-198)*

Vücuda dikkat edilmelidir. Vücut kötü işlerle yorulmamalı ve henüz genç iken hastalığa sebep olacak davranışlardan uzak durulmalıdır. Yaşlılıkta sıhhatli olabilmek için gençlikte kuvvet biriktirilmelidir. Ömrü kısaltan iki şey vardır: Kötü huy ve keder veren hâl. Bunlardan uzak durulursa daima genç ve mutlu olmak mümkündür. Huysuzluk, tembellik, hareketsizlik, hüzün ve kederin sebebi sindirimi kötü olan midedir:

*İtme teni gençlikde haste;
Sū-i ameliñ ile şikeste*

*Lāzımsa dem-i heremde şıhhat
İt genc iken iddihār-ı kuvvet*

*Ömrü iki şey kaçır eyler:
Hulğ-ı bed ü hālet-i gam-āver*

*Hōş hulğ u zebān olur iseñ sen
Ālemde olursuñ hep civān, şen*

*Tünd-hūyлуğun, kesāletin hep
Hüzn ü kederin, baḫāletin hep*

*Dikkat ile bak; düşün nedendir?
Hep sū-i hazmla mi dedendir! (199-204)*

İnsanın bedeni bir vapur gibidir. Kazan bozulmamışsa vapurun çarkı güzelce çalışır. Kazanda gereğinden az veya fazla ateş olduğu durumda çarkın çalışması düzensizleşir. Cahil kaptan gemiyi limana ulaştıramaz. Bunun gibi, bedenlerin korunma üssü bilinmezse ten gemisi de limana ulaşamaz:

*Malūm ola ey ziyā-yı çeşmān!
Vāpūr mişāli cism-i insān*

*Ḳazğanı bozulmamış ise ger
Çarhı vapuruñ güzelce işler*

*Kazğanda olursa az, çok âteş
Çarhın ameli olur müşevveş*

*Şâyed kapudân olursa cāhil
Mersāya gemi olur mu vāşıl?*

*Mechûl ise üss-i hıfz-ı ebdân
Keşti-yi teniñ bulur mu limân? (208-212)*

Pir'in meclistekilere son öğüdü bedeninin rahat tutularak hayatın tadına varılması, vücudun temizlik yoluyla rahat ettirilmesi ve ruhun ihtiyacının ibadetle giderilmesi üzerinedir:

*Rāhatda olursa cism ü cāniñ
Ol dem tadını duyar ciḥāniñ*

*Ten itmede şüst ü şuda rāhat
Rūḥa ise muktezi ibādet (214-215)*

Eser bir bütün olarak değerlendirilirse Sertib ile Serheng'in tartışması Erfâu'd-devle tarafından daha önceki mesnevilere yapılan bir göndermedir. İslam öğretisi ışığında eser veren önceki şairler dünya hayatına değer vermeyip ahireti önemsedikleri için şüphesiz Serheng'i eleştirecek ve Sertib'e hak vereceklerdir. Fakat Erfâu'd-devle, dünya hayatını önemsiz gören ve yüzünü ahirete çeviren Sertib'i yüz yirmi beş yaşına gelmiş ama hâlâ sağlıklı olan Pir vasıtasıyla eleştirir. Pir dünyanın karamsar bir bakışla görülmesini önceki atalara ve şairlere bağlar. Ardından kendi düşüncesini açıklar. Bu düşünce, dinin iyi yaşanması, ahiretin kazanılması ya da dünya hayatına bağlanılmaması gibi konuların dışındadır. Bunun tam tersi olarak Pir nasıl uzun ve sağlıklı yaşanacağını yollarını gösterir. Böylece dünyayı yeni bir bakış açısıyla yorumlar.

Mesnevinin karamsar dünya görüşünü ataların ve şairlerin sorumluluğuna veren 130. beyti gelenekten kopuşun bir delilidir. 135. ve 137. beyitler ise şairin sunduğu yeni dünya görüşünün temellerini gösterir. Bu, şüphesiz fen bilimleridir. İnsanlığın yüzyıllardır yanlış bir ömür sürdüğünü düşünen şair, eğer doğru beslenilir ve doğru yaşanırsa insan ömrünün en az yüz yirmi beş yaşına dek uzayacağını öne sürer. Bu süre, şaire göre aslında insanın doğal ömür süresidir. Bu kadar yaşayabilmek ve sağlıklı kalabilmek için, Pir'in ağzından adeta bir tıp doktorunun ve psikoloğun söyleyebileceği öğütler çıkar. 20. asrın bir ürünü olan *Tûl-i 'Ömr-i Tabî'î-yi İnsân*, böylece içinde bulunan yüzyılın bilimsel gerçekleri ve pozitivist dünya görüşü temelinde şekillenir.

Bundan hareketle pozitivism etkisi, beden bilimsel hakikatlere ve hikmete göre terbiye edilmesi sonucunda insan ömrünün doğal uzunluğuna ulaşılacağı düşüncesiyle ortaya çıkar. Dinî düşünceyi ilkel ama bilimsel bilgiyi modern ve tek geçerli gerçek olarak kabul eden pozitivism, dinî unsurları saf dışı bırakır. Bundan dolayı Erfâu'd-devle de yalnızca bir beyit dışında uhrevî hiçbir unsurdan bahsetmez. Eserde tevhit, münacat, naat, dua gibi bölümler yoktur. Sadece ibadetin ruha iyi geleceğine dair bir beyit yer almaktadır (215). Bu beytin ise uhrevî bir hakikati açıklama, kanıtlama veya destekleme amacı yoktur. Dahası, bahsi geçen ibadetin ne olduğu ve hangi dinin ibadetinin söz konusu edildiği bile belli değildir. O hâlde dini inanç, pozitivism etkisinde yazılan *Tûl-i 'Ömr-i Tabî't-yi İnsân*'da yer almaz. Bu açıdan bakılınca eser, kısa bir süre sonra yerini modern edebî türlere bırakacak olan pendname türü içerisinde büyük bir değişimin örneğini temsil eder.

SONUÇ

İstanbul'da ikamet eden İran Büyükelçisi Erfâu'd-devle Mirzâ Rızâ Han Dâniş'in *Tûl-i 'Ömr-i Tabî't-yi İnsân* adlı 200 beyitlik mesnevisi pendname türü içerisinde değerlendirilebilecek bir eserdir. Uzun ve sağlıklı yaşamın sırlarına dair bu eserinde şair atalarını ve önceki şairleri karamsar dünya görüşleri sebebiyle eleştirir, hayatın doğru bir şekilde nasıl yaşanacağını yüz yirmi beş yaşındaki bir adamın sözleriyle anlatır. Erfâu'd-devle'nin öğütleri dinî bir yön içermez hatta eserde –bir beyit dışında– uhrevî hiçbir ima dahi yoktur. Şair, tamamen 20. asrın bilimsel hakikatlerine ve hikmetine dayanarak, deneye ve gözleme dayalı bilgiler temelinde öğütler verir. Böylece, 19. asrın Fransa'sında Auguste Comte öncülüğünde ortaya çıkan pozitivism akımına dâhil olur. Dolayısıyla eser, pendname türü içerisinde dünya görüşü hususunda gelenekten kopuşun ve modern dünya yorumunun bir örneği olarak değerlendirilebilecek niteliktedir.

Mustafa Reşit, Erfâu'd-devle'nin mesnevisini henüz eserin yazıldığı 1320/1902-1903 yılında tercüme edip orijinal hâliyle birlikte Matbaa-i Tahir Beg'de yayımlamıştır. *Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün* kalıbıyla manzum olarak tercüme edilen eser, orijinal hâliyle farklı olarak 218 beyitten oluşmaktadır. Ayrıca, eserin başında Mustafa Reşit tarafından Erfâu'd-devle için yazılan bir methiye manzumesi yer almaktadır.

Osmanlı okuru 19. asrın sonlarında ve 20. asrın başlarında yayımlanan pek çok dergi yazısı ve eser sayesinde pozitivist dünya görüşüne aşina olmuştur. Erfâu'd-devle'nin pozitivist bir anlayışı yansıtan *Tûl-i 'Ömr-i Tabî't-yi İnsân* adlı

Farsça mesnevisi ise Osmanlı okuruna Mustafa Reşit'in tercümesiyle ulaşmıştır. O hâlde mesnevinin, İslam kültüründen Batı kültürüne geçiş aşamasında yazılan ve Mustafa Reşit'in çevirisiyle Osmanlı okuruna da ulaşan bir eser olarak incelenip değerlendirilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

Aslan, Murat (2024). "Ömer Ferid Kam'ın Âvâze-i Bezm-i Sulh-i Lahey Tercümesi", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, s. s. 921-944.

Balcı, Sezai (2006). *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çapar, Onur, Düzcü, Levent (2022). "Buharlı Gemi Çağında Osmanlı Gemi İsimleri Üzerinden Gelenekten Moderniteye Geçiş Okumak", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 19, Sayı: 76, s. s. 1057-1073.

Çiçekler, Mustafa (2008). "Sa'di-i Şirazi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 35, s. s. 405-407, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Demircioğlu, Cemal (2018). "19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda 'Çeviriye Yüklenen İşlevler'", *Journal of Turkish Studies*, Cilt: 49, Sayı: 2, s. s. 179-202.

"Divân-ı Gevher adlı değerli bir kitab yazdığından dolayı Dersaadet İran Büyükelçisi Prens Mirza Rıza Han'a gönderilen tebriknâme" (1326). BOA, 32-3148.

Dilçin, Cem (2009). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Doğan, Mine Nihan (2018). "Mustafa Reşit", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mustafa-resit> (Erişim Tarihi: 30.05.2024)

Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâil el-Buhârî (1988). *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, (Çev. Mehmed Sofuoğlu), Cilt: 10, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâil el-Buhârî (1989). *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, (Çev. Mehmed Sofuoğlu), Cilt: 14, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Feridüddin-i Attar (1992). *Pendname*, (Çev. M. Nuri Gençosman), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Fildiş, Berna, Sevda Kaman (2017). “Batılılaşma ve Batılılaşmanın Edebiyata Yansımaları: Bir Ara Nesil Edebiyatçısı Mustafa Reşid’in ‘Gözyaşları’”, *Turkish Studies*, Cilt: 12, Sayı: 13, s. s. 245-280.

Immanuel Kant (2008). “Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt’tan”, (Çev. Sabahat Türer), *Bilim ve Gelecek*, Sayı: 50, s. s. 26-27.

Karaman, Hayrettin, Çağrı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş, Sadrettin (2020). *Kur’an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, Cilt: I-V, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Keleş, Muhammet (2020). “Şems Gazetesi ve İstanbul’daki İranlılar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 68, s. s. 443-453.

Mermutlu, Mehmet Sait (1996). *Ahmed Mürşidi’nin Pendnâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mevlana Celaleddin Rumi (2015). *Mesnevi-i Manevi*, (çev. Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Nâbî (2019). *Hayriyye*, (Haz. Mahmut Kaplan). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67684,nabi-hayriyyepdf.pdf?0&_tag1=EC14749540EDDA04932E16674F39E835F8E3C7DE&refer=CB7A3440D4559F83CDAB67AC8050753361CBE5B5645F05467FAA986D77BA503A (Erişim Tarihi: 17.06.2024).

Öz, İdil Su (2013). *Tûl-i Ömr-i Tabî-yi İnsân*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özarslan, Ersin (1994). *Ara Nesil Edebiyatçısı ve Gazetecisi Mustafa Reşid Bey, Hayatı ve Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, Mustafa Murat (2018). “Denizcilikte Yelkenliden Buharlılara Geçiş Dönemindeki Tereddütler ve Tartışmalar”, *Tarih ve Günce*, Cilt: 1, Sayı: 3, s. s. 111-124.

Prens Erfâu’d-devle Mirzâ Rızâ Han Dâniş (t.y.). *Âvâze-i Bezm-i Sulh-i Lahey*, (Çev. Ömer Ferid), Dersa’âdet: Zillic Matba’ası.

Prens Erfâu’d-devle Mirzâ Rızâ Han Dâniş (t.y.). *Dîvan-ı Gevher-hâverî*.

Prens Erfâu’d-devle Mirzâ Rızâ Han Dâniş (1320). *Tûl-i Ömr-i Tabî’i-yi İnsân*, (Çev. Mustafa Reşid), Dersa’âdet: Matba’a-i Tâhir Beg.

Sona, İbrahim (2020). "Ömer Ferit Kam, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/omer-ferit-kam> (E. T. : 28.05.2024).

Şeyh Müslihüddin Sadi (1291). *Kitab-ı Gülistan*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: Hp_Osm_00220.

Turner, Jonathan H., Leonard Beeghley, Charles H. Powers (2012). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, (Çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Yazar, Sadık (2011). *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Transkripsiyonlu Metin

(Kapak Sayfası)

Meşnevî-i

Ṭûl-i Ömr-i Ṭabî'î-yi İnsân

Ez efkâr-ı ebkâr-ı cenâb-ı müsteṭâb-ı eşref

Prens Erfa'ü'd-devle Mirzâ Rızâ Hân

Dâniş

Serdâr u Sefîr-i Kebîr-i Devlet-i 'Aliyye-i İrân

Muḳîm-i İslâmbûl

Dersa'âdet

1320

Maṭba'a-i Ṭâhir Beg - (Ma'lûmât)

Bu risâle eydür ey ehl-i niḫâ ve 'irfân
Ṭûl-i ömr-i beşeri muḫtaşaran şerḫ ü beyan

(1)

Ey eşref ü erfa'-ı e'âlî!

Ey câmi'-i cümle-i me'âlî!

Ey mefḫar-ı şâ'irân-ı İrân!

Meşḫûr saña perî-yi 'irfân

Şiriñde kemāl mültemidir
Her mışraı sehl-i mümteni'dir

Âşarıña dinse pek becâdır:
Hikmet ile şire mültekâdır

Ez-cümle bu şir-i bî-misâliñ
Bir necmidir 'âlem-i kemâliñ

Bir necm ki âfitâb-âsâ
Nûru ten ü rûhu eyler ihyâ

Ben tercümeye idüp cesâret
İtdim bu bedi'âya haķâret

Baķ; tercümeme haķâla mâli
Maħv oldu yazık yazık leâlî!

Bundan tolayı hacil oldum
Bâb-ı kereme daħil oldum

Ma'ârif Nezâreti Mektûbî Kâlemi Müdiri
Muştafa Reşid

(3)

Cenâb-ı Eşref 'Âli Mirzâ Rızâ Hân İrfâu'd-devle Hâzretleri Dersa'âdetde sefir-i kebir şıfatıyla iķâmet eyledikleriniñ ilk senesinde sefârethâneye gelen müteberân-ı İrâniyânıñ kısm-ı küllisini yaşlı görmüş ve cümlesiniñ ihtiyârlıktan diyâr-ı gurbetde vefât ideceklerinden tolayı endişe-nâk olduklarını hiss itmeleriyle vatandaşlarını dil-şâd eylemek üzere işbu iki yüz beytlik manzûme-yi ğarrâyı inşâd buyurmuşlardır. İnsanların ömr-i tabi'si yüz yigirmi beş seneden ibâret idüğü ve devre-yi hayatlarınıñ yetmiş seksenini bulanlar bile ömr-i tabi'leriniñ henüz (4) vasaında - sâl-i tekemmülde - buldukları berâhin-i hikmet ü tabâbet ile te'bid idildiği prens hazretleriniñ manzûme-yi ğarrâlarında şerh ü beyân idilmiştir.

İşbu manzûme evvel-emrde memurîn-i ciħân nâmına hediye idilmek üzere inşâd idilmiş ise de münderecâtı teħzib-i ahlâķa ve kavâid-i hıfzu'l-şihhâya müte'allik olması mülâbesesiyle memâlik-i İrâniye ve 'Osmâniyede etfâl haķkında mücib-i istifâde-yi külliye olacağına nazaran bunuñ yalnız memurîn-i ciħâna ihdâsından ise bi'l-'umûm ebnâ-yı beşere yâdigâr idilmesi enseb ü evlâ görülmüştür.

Matbû-ı mufahhamım şehâmetlü Muzafferü'd-dîn Şâh Hazretleri Prens İrfâ'ü'd-devleniñ âşâr-ı 'adîde-i mefidelerine ilâve nevîn ü bihterîn olan işbu manzûmeniñ ğayr-ı maţbu' ilk nüshâsını nazar-ı hakîmânelerinden geçirdiklerinde nâzımını (5)

Prens İrfâ'ü'd-devleniñ işbu şiri pek güzeldir tanzîmiñde emek şarf itmişdir⁴

diyü taqdîr buyurmuşlar ve manzûmeniñ ibkâsı maqşad-ı 'âlisiyle âşâr-ı güzideyi hâvî olan ve "cönk" denilen mücellede-i muhalledeye şîrâze-bend-i târîh-i edebî idilmesini ve sernâmesiniñ

İşbu manzûme Prens İrfâ'ü'd-devleniñ olub Evşânda⁵ arz u taqdîm idilmekle bu âşâr-ı müntahabeğe ilâve idilmesi fermân buyurulmuşdur

îbâresiyle taqdîrini dest-i haţt-ı mübarekleriyle tezyîn buyurmuşlardır.

Akall-i Zeyne'l-âbidîn

(7)

TÛL-İ ÖMR-İ TABİ'Î-Yİ İNSÂN

(mef'ûlü / mefâ'ilün / fe'ûlün)

1. Güş it beni ey muhibb-i hüşyâr;
'Âli-i seyr ü sûtüde âşâr!
2. 'Arz eylemege cesâret aldım
Bir vaqa ki andan îbret aldım
3. Sâ'ik buña hubb u hayr-h'âhî
"Ey zübde-i şan'at-ı ilâhî":
4. Gürgân'da⁶ ordugehde bir şeb
Mehtâb güher-feşân idi hep

(8)

5. Yârân-ı şafâ ile berâber
Olduğ leb-i âba sâye-güster
6. Sahtî-yi ömr, herem, şebâbet
Olmuş idi hep zemîn-i şöhet

⁴ Orijinal metinde bu ifade, vurgulanmak amacıyla rika hattıyla yazılmıştır. Bu çalışmada vurgu, ifadenin italik hâle getirilmesiyle sağlanmıştır.

⁵ Evşân Tahran kurbunda şayfiyedir. (Mütercimnin notu)

⁶ Memâlik-i İraniyede Esterâbâd vilâyetinde bir kazâdır. (Mütercimnin notu)

7. Vardı içimizde bir de serheng⁷
Kim nükte-şinās u ehl-i ferheng
8. Bir şāhib-i ʿilm ü fażl-ı sertīb⁸
Bezme viriyordı zīver ü zīb
9. Serheng celīs bezm şādī
Ġamnāk idi dıgeriñ fevāʿidi
10. Görmekde idi ʿuyūn-ı serheng
Eşyāyı bütün laţif ü gül-reng

(9)

11. Lākin görüyordu dehri sertīb
Mātemgeh ü bī-nizām u tertīb
12. Serheng otuz beşinci yaşda
ʿĀfiyet tam, ʿaql başda
13. Sertīb ise elliye reside
Meyyāl siyeh şacı sefide
14. Serheng ġarīķ-i ʿıyş u lezzet
İtmezdi sipihrden şikāyet
15. Vaķtā ki peder idince rihlet
Ķalmışdı aña ʿazīm şervet
16. Esbāb-ı şefāda yokdu noķşān
Vird itmiş idi şu beyti her ān:
17. "Der ciġān biġterez cevānī ķist?
Ĥōşter ez ʿıyş u zendegānī ķist?"⁹

(10)

18. Sertīb didi: "Ayā ne-gū baġt!
Ātīde bu zindegānī saġt;
19. Eyler saña da merāret işār
Dünyāyı ider gözünde pek tār

⁷ Miralay (Mütercimnin notu)

⁸ Mirlivā (Mütercimnin notu)

⁹ Dünyāda genķlikden, zevķ u şafā ile yaşayışdan daha alā ne olabilür? (Mütercimnin notu)

20. Ger mevt baña amân virürse
Birkaç senelik zamân virürse
21. Ol dem gelirüm seni su'âle
Devrân seni baq koyar ne hâle
22. Yigirmi sene şoñra halk evlâd!
Eyler seni "ihtiyâr" diye yâd
23. Ol demde hayâl-i müdhiş merk
Lerzân idecek mişâl-i gül-berk
24. Telh eyleyecek saña hayâtı
Teng eyleyecek şu kâinâtı!

(11)

25. Elliye geçince sinn ü sâlim
Ġâyetle yaman oldu hâlim
26. Merkûz-ı mezâra çeşm-i bî-tâb
Âveng-i müje sirişk-i hûn-âb
27. Sa'dî-i hüner-verin¹⁰ bu şiri
İşgâl idiyordu 'aql u fikri:
28. "Ey ki pencâh reft ü der h'vâbî
Meger in penc rûze deryâbî
29. Berg-i 'ıyşî bekür h'vîş furust
Kes neyâred zî pes tû piş furust"¹¹
30. Oldu bu şirle hâl-i müşkil;
Bir beyt-i hûzn ser-â-pâ-yı dil

(12)

31. Bilmem ki niçün Hudâ-yı bî-çün
İtmiş beşerüñ hayâtını dün?
32. İtseydi ne hōş olurdu Sübhân
Yüz yigirmi sene hayât ihsân!

¹⁰ Bahsedilen şair Sa'dî-i Şirâzî'dir (ö. 691/1292). Sa'dî-i Şirâzî Fars edebiyatının en büyük şairlerinden biri olup *Gülîstan*, *Risâle-i 'Akl u 'İşk* ve *Risâle-i Enkiyânü* gibi eserlere sahiptir (Çiçekler, 2008: 405-407).

¹¹ Me'âlî: Ey elliye geçmiş olan h'vâbîde! Bakıye-i ömrüñ olan beş günden istifâde it! Zâd-ı 'uqbâyı kendinden evvel kabrine göndermege çalış. Zîrâ senden şoñra kimse getirmez. (Mütercimnin notu)

33. Ger h̄vān-ı elestden bu nimet
Nev-i beşere olaydı kısmet
34. Bir nışfı olurdu vaqt-i h̄idmet
Nışf-ı digeri zamān-ı rāhat
35. Ya'ni biri tecrūbet zamānı;
Taṭbīke de h̄aş nışf-ı şānī
36. Ḥayfā bize olmamış muḫadder
Bir böyle ḥayāt-ı neşve-āver!
37. Ben bilse idim ki 'ömr-i insān
Böyle 'ademe olur şitābān

(13)

38. Hiç virmez idim vücūda zaḥmet
Hep eyler idim şafā ve rāhat
39. Esbāb-ı melālimi şorarsañ
Rāz-ı dil-i ḥālimi sorarsañ
40. Luṭf ile aya sipiḥr pāye!
Gūş it beni; eyleyim ḥikāye:
41. "Şiddet ile münḥemik idim ben
Taḥrīr ü kırā'ate çocukken
42. On bir yaşına olunca vāşıl
Oldum der-i 'ilm ü fene dāḥil
43. Farsī, Arabī, lisān-ı Efrenc
Virmekde idi dimāğa biñ renc
44. Faḫr aldım u keşret-i meşakḫat
Müstelzim-i zāf olup niḥāyet;

(14)

45. On altı yaşında cism-i rencūr
Oldu der-i 'ilmi terke mecbūr
46. Zann itdi bunu verem eṭibbā
Biñ dürlü 'ilāc itdi iṭā

47. Çok sürdü mu'alecât-ı bî-sûd
Ammâ yine zâf u renc mevcûd!
48. Doktor; kesilince bende tākāt;
Tebdîl-i hevāya virdi ruḥṣat
49. Virdi baña cān Rûkn-ābād¹²
İtdi beni derd ü ğamdan āzād
50. Emr-i pedere iṭā'at itdim
Ṭahrāna hemān 'azîmet itdim
51. Ben dār-ı fûnûna dāḥil oldum
Aḳşā-yı dūrûsa vāşıl oldum

(15)

52. Beş yıl olarak esîr-i ğurbet
Çekdim niçe zücret ü meşakḳat
53. Taḥsîl-i riyāziyāt idüp ben
İtdim peder-i 'azîzimi ŧen
54. Yirmi beş sinn olunca vāşıl
Oldum ḥidmât-ı ŧāha dāḥil
55. Geldi dem-i say ü ğüşiş ü kār
Esfārda itdim ömrü imrār
56. İnşā-yı ṭuruḳ, ḥudūdu teḥdîd
İtdi ta'b u meşakḳı tezyîd
57. Herhangi maḥalde çıksa bir iş
Ṭālî' beni sevḳ iderdi yaz, kış
58. On beş sene gösterüp meāşir
Serheng ü ḥān oldum āḥir

(16)

59. Telḥ itdi faḳat lezā'izi mevt
Oldu peder-i büzürg-vār fevt

¹² Şirāziñ ḥāricinde bir maḥaldir. (Mütercimnin notu)

60. Bu fâci'a olmasaydı vâkı'
Uygundu baña cihânda tâli'
61. Ben şâkir idim bu hıdmetimden
Memnûn idim maîşetimden
62. Ezvâk mihensiz olmuyor âh!
Güller de dikensiz olmuyor âh!
63. Mâder ile altı mâh müddet
Mâtemde hep eyledik rekâbet
64. Nevha-ger ü eşk-bâr olduk
Bu hüzn ile biz nizâr olduk
65. Mâder idüp ârzü ve tensîb
İtdi beni izdivâca terğîb

(17)

66. Bir gün didi: "Ey 'azîz evlâd!
Tervîc-i emelle it beni şâd
67. Bir duhter-i bî-mişâl gördüm
Bir ilâhe-i cemâl gördüm
68. Timşâl-i fezâ'il ü haşâ'il
Her ne hoş ise cihânda nâ'il
69. Çok şaklamış evde fakr ammâ
Virânedede bir define-âsâ
70. O olsa da pek hâkîr, pek teng
Şaymaz bunu şeyn ehl-i ferheng
71. Meşhûd harâbelerde ekser
Zî-kıymet ü şâh-vâr güher
72. Kâşâneñi ger o mâh-ı enver
Eylerise tenzilen münevver

(18)

73. Sen 'ağd-i nikâha ol şitâbân
Mes'ûd yaşa ânıñla her ân

74. Geçkinse de sinn ü sâli bakma
Her emrde evsaṭı biraḳma!
75. Sizden olarak ğurūr zâ'il
Olmuş ikiñiz de puḫte, kâmil
76. Kırkındasıñ ey serveri cānıñ!
Pek gencini isteme zenānıñ
77. Zevcim olalı mekīn-i 'uḳbā
Ḳaldım burada ğarīb ü tenḫā
78. Evlād u 'ıyālin olsa evlād!
Eylerdi beni elemden āzād
79. Nev-naḫliñe bāğbān olurdum
Anlar ile şādmān olurdum

(19)

80. Perverde iderdim ez dil ü cān
Tā ki vire neslime şeref, şān"
81. Bu sözleri ben te'emmul itdim
Maḳul görüp te'ehhul itdim
82. Oldu o yıl āh māderim fevt
Zahm-ı diger urdu ḳalbime mevt
83. Bir oğlu yetiřdirinceye dek
Ğam çekdi pederle māderim pek
84. Bir meyve-i naḫli görmeden āh
Ğöz yumdu ciḫāndan anlar eyvāh!
85. Oldu şeb-i tār rüz-ı rüşen
Şādān gönül rehīn-i şīven
86. Ferdā-yı felāketimde Mevlā
İtdi beni bir peserle iḫyā

(20)

87. Oldu baña tıfl tesliyet-sāz
Maḫzūn dile meserret-endāz
88. Tokuz senede olup beş evlād
'Uḫdemde vazīfe oldu müzdād

89. Hıdmet ile geçdi yirmi beş sāl
Yorgunluğ ile yaman idi hāl
90. Gördüm bu cihānda germ ü serdi
Hep evc ü hāziz zevk u derdi
91. Sertib ü refi' oldum encām
Oldu baña şahid-i emel rām
92. Aylıkla mu'ayyenāt-ı efzūn
Dil şādī-i nev-be-nevle meşhūn
93. İtdim dile şöyle bir hitābet:
"Ĝam gitdi şafāya geldi nevbet

(21)

94. Artık bu cihānda eyle ārām
Hem-bezm-i tarab olup da al kām
95. Hōş eyleyeyim zamānı imrār;
Zevcemle, çocuklarımla her bār
96. Olsun büyüdükçe yavrucuğlar
Mağbūt-ı cihān güzel çocuğlar;
97. Pür fazl u kemāl u nīk-siret
Revnağda dīde-i meserret"
98. Pek hōş olacağdı böyle bir hāl
Yād-ı ecel itmeseydi ihlāl
99. İsm-i herem ü sefid-i şar
Açdı baña baħr-ı ğamda biñ kar
100. İtdikce çocuğları der-āğuş
Rizāndı sirişk, 'aql medhūş

(22)

101. Dirdim: "Beni mevt alırsa nāgāh
Bī-kes ғalacak bu yavrular āh
102. Kim eyler o yavrucağları yād;
Aħvālını pürsiş ile dil-şād?"
103. Bu noğtaya söz olunca vāşıl
Çeşminde sirişk oldu hāşıl

104. Âhıyla olup o alb sÛzân
Âteş-zen-i cân hem-nişinân
105. Meclisde urûşa geldi nefret
Hep eylediler sipire lanet
106. Hepsi didi ki: "Sefer bitince
ıdmet demi âire yitince;
107. Artık idelim de terk-i ıdmet;
Her ân olalım arîn-i 'uzlet

(23)

108. Ğâyetle degersiz 'ömr-i kûtâh
'Âlemde şaman çöpi gibi âh!
109. Mâdâm budur şoñu ayâtın,
Biñ zameti çekmede sebâtın
110. Hangi ğüñ için bu derd ü minet?
Hangi ğüñ için sefer, ezîyet?"
111. Dil-rîş olarak niâyet kâr
Âmâde iken vedâ'a użżâr
112. Yükseldi hemân yabancı bir ses
Bir bat-ı 'azîme dÛşdü herkes
113. użżâra selâm virdi bir pîr
Bâ-dikat u bâ-kemâl u tevîr
114. YÛz yirmi beşinde, zinde, andân
Boy dođrı, yerinde renk el-ân

(24)

115. Yok hażmda, uyuda şu'ûbet
Bî-'ayb-ı avâss-ı amse, ayret!
116. İzn aldı, ourdu bir yere pîr
Avâlini itdi şöyle tarîr:
117. "Geldim bu gice uzaka yerden
Pek yorgun idim uzun seferden

118. Gördüm burada çerâg-ı rüşen
Bir hayli uzak olan maḥalden
119. Buldum bu maḥalli bence me'men
Geldim giceyi geçirmege ben
120. Ḥargāhıñıza qarīb yatdım
Endişeleri irāğa atdım
121. İtdi sesiñiz izāle ḥvābı
Duydum o su'ālleri, cevabı

(25)

122. Sertibiñ ifādesi ser-ā-pā
İtdi beni bī-şekīb, şeydā
123. Geldim size böyle ğayr-ı med'uvv
Luṭfen tutuñuz ḥakīri mafüvv
124. Maḫşad bu vürüddan 'ıyāndır
Sertibe ḥakīkati beyāndır;
125. Tā kim ola zann u vehmi zā'il;
Ümīd-i safā fezāya nā'il
126. Aḥvāl-i mu'ammerīn-i dūnyā
Olsun ana intibāh-baḫşā
127. Ger olmasa idi pend-i maḫūd
Genclikde gülistānda meşhūd
128. Olmazdı zavallı vehme dūçār;
Māḫī-i ömr-i ğama giriftār

(26)

129. Lāzımsa daha açık ifādāt
İzāḫ-ı nikāt ḥikmet-i āyāt
130. Bu işde bütün ḥaṭā, ḫabāḫat
Eslāf ile şā'irāñın elbet
131. Anlar bu belāyı itdi taḫşil
Anlar bize itdi mevti ta'cīl

132. Bilmem ki niçün haqîkat-i kâr
Mektûm tutuldu bunca a'şâr?
133. Helâk virüp ömr-i ibâda
Yüz yirmi sinnînden ziyâde:
134. Yüz yirmi beşinci sinn ü sâli
Nev-i beşeriñ dem-i kemâli
135. Eylerse tetebbu'-ı tabî'at
Tedqîk-i müdevvenât-ı hikmet

(27)

136. Elbette görür bunu müberhen
Zîrâ bu kâziyye oldu rüşen
137. Tedqîk ile fen, mükevvenâtı,
Hüküm eyledi müddet-i hayâtı:
138. Darb it beşe sâl-i rüşdi, söyle!
Kaç yıl olacak hayât şöyle?
139. "At" olmada başda vâsıl-ı rüşd
Yirmi beş içinde ekseren merd
140. Yirmi beşe biz resîd olunca
Emsâle göre reşîd olunca
141. Bu hüküm-i hesâb ider tecellî
Maḥzûn gönül bulur tesellî
142. Sertîb, yeter muğâlatâtıñ!
"Ġayet kışadır" diye hayâtıñ

(28)

143. Şâirlere ba'd-ez-in şâyân
Taşhîh-i haḩâ, şavâbı ilân
144. Beş faşla idüp de ömrü taḩsîm,
Şâyân idülürse şöyle tevsîm:
145. İlk yirmi beşi "siġar, şabâvet"
Şânî ile şâlişi "şebâbet"

146. Râbi ile hâmisî "kemâlât"
Şâhid ise ben bu hâle bizzat
147. Yüz yirmi beşe gelince ahrâ
Dirise saña "ihtiyâr" o da
148. İtse o zehâb u zan tebdîl
Yaş gitmene kim ider tenezzül!
149. Erbâb-ı kalem de himmet itse
Halka bunu neşre gayret itse

(29)

150. Ak saçlara olsa hep senâ-ı hân
'Add itse bunu kemâle burhân
151. Tedrîcen olur bu vehm zâil
Herkesde beyâza meyl hâşıl
152. Bak! "Tut" bile bulmuyor kemâli;
Olmazsa sefid sebz hâli
153. Olsa ne kadar beyâz güher
Ol rûtbe olur bahâsı evfer
154. Dinle sözümü 'azîz evlâd!
Beyhûde yere gel itme feryâd!
155. "Ak oldu saçım" diye dem-â-dem
Nevmîd olup da itme mâtem!
156. İtmişse seni bu ak; siyeh-rûz,
Mâtem-zede, pür-sirişk, pür-süz,

(30)

157. Var çâresi; hem de gâyet âsân
Şanma bunu bî-devâ ve dermân
158. Malûm ola bu nukât-bârîñ:
İtmekde saña hayâl-i târîñ;
159. Ömrü bu kadar kûtâh şad-hayf
Eyyâm ki hep tebâh şad-hayf
160. Bu mevt, ecel kazâ degil mi?
'Akillere nâ-sezâ degil mi?

161. Olsun bu sözüml hitâm-ı güftâr;
Düstür-ı 'amel saña şu iştâr:

162. 'Add itmede hikmet ü tabâbet
"Havf"ı ecel-i kazâya illet"

163. Bunda sözini tamâm itdi
Ayrılmak için kıyâm itdi

(31)

164. Sertib kıyâm idüp yerinden
Çıkdı bütün 'aklı mihverinden

165. Bûs itmek için o necm-i şarkı
Sûr'atde hacil itdi berki

166. Pire didi: "Ey tabîbi cânîñ!
Ey rahmeti hâlık-ı cihânîñ!

167. Nakş oldu dile bütün bu güftâr
Kurtuldu gumümdan dil-i zâr

168. Görmek için âfet-i memâtı;
Esbâb-ı füzün-ı hayâtı

169. Virdiñ bize bihterîn miftâh
Ey 'âleme luğf-ı mahz-ı fettâh!

170. Fâş eylediñ öyle bir mühim râz
Pîrân-sezâ iderse âgâz;

(32)

171. İhlâs ile hep saña du'âya
Her vakt namâzda Hudâya

172. Eyler iseñ ey bülend-haşlet!
Bir sırrı daha beyâna himmet

173. Herkes olacak ğarîk-ı nimet
Herkes olacak rehîn-i minnet

174. Bu 'ömrü ne yolda itdiñ imrâr?
Bünyen nasıl olmadı halel-dâr?

175. Mağbûṭ-ı ciḥāniyān bu kuvvet
Maṭlûb-ı enāmdır bu şihhat
176. Naql it bize sergüzeştiñi sen!
Olsun bu bize mişāl-i aḥsen!
177. Gönderdi seni cenāb-ı Yezdān
İtdi baña pek büyük bir iḥsān

(33)

178. Luṭfen otur; eyle bezmi iḥyā!
Bi'l-cümle ḥaḳāyıkı it inbā!"
179. Sertib o rütbe itdi ısrār
Kim pîr ḳu'ud itdi tekrār
180. Ol vāḳıf-ı cümle-i ḥaḳāyık
Şaçdı yine güher-i deḳāyık
181. Ḥuẓẓāra didi: "Ey ehl-i irfān!
Elbette deḡil bu nükte pinḥān;
182. Kim rûy-ı zeminde ṭabāyi'
'Ādetle mekāna, bāda, tābi'
183. Nef ü zararı ciḥānda insān
Ṭab'ında araşdırırsa şāyān
184. Biḡāne olan ise mizāca
Maḥkûmdur illete ḥarāca

(34)

185. Bunlardır esās ḥıfz-ı şihhat:
Herkes buña itmeli ri'ayet
186. Ḥürşid ü hevā-yı pāk u şāfi;
Menziliñe ḥuşk u bād vāfi;
187. Eşyāb u beden nazif ü ṭāhir;
Kirden ḥazeriñ lüzümü zāhir
188. Dā'im ara biḥterin ḡazāyi!
Ḥöş iṭama baḥş ider ḳuvāyi

189. İtmiş bize bir tabīb-i puhte
Dürrât-ı nükâtı şöyle süfte:
190. Her nokta-yı arzda bilâ-fark
Her sinnde, her faşılta muṭlak;
191. Süt, beyza, yogurt ile nemek, nân
Eyler bize tûl-i 'ömrü âsân

(35)

192. Olmuş tuza mâye dinse şâyân
Zulmetde niḥân âb-ı ḥayvân
193. Maṭlûb ise şihḥatiñ kemâli
Hep itmeli cüst ü cû zülâli
194. Ḥvâb u ḥareket, ta'âm u ḥidmet
Hem geşt ü güzâr üistirâhat
195. Hep mu'tedil olsun eyle diḳḳat
Dâ'im ola meslegiñ 'adâlet
196. Tefriṭ ile farṭ ise baḥr-ı ḥâl
Eyler teniñi marîz ü pâ-mâl
197. Gündüz ne kadar çalıssañ aḥrâ
Eyle gece istirâhat ammâ!
198. Kâfi saña olsa ḥvâb-ı râhat
Her şeb yedi yâ tokuz sâ'at

(36)

199. İtme teni genclikde ḥaste;
Sû-i 'ameliñ ile şikeste
200. Lâzımsa dem-i heremde şihḥat
İt genc iken iddiḥâr-ı kuvvet
201. 'Ömrü iki şey kaşır eyler:
Ḥulḳ-ı bed ü ḥâlet-i ğam-âver
202. Ḥôş ḥulḳ u zebân olur iseñ sen
'Âlemde olursuñ hep civân, şen

203. Tünd-ñüyluğun, kesâletiñ hep
Hüzn ü kederiñ, bañâletiñ hep
204. Diğkat ile bağ; düşün nedendir?
Hep sü-i hazmla mi'dedendir!
205. Ey hıfz-ı hayâtına talebkâr!
Bu beytini¹³ şeyhiñ¹⁴ eyle tekrâr:

(37)

206. Mâye-yi ıyş-ı âdemî şikemest
Tâ be tetric mireved çî gamest¹⁵
207. İtmiş bunu bir hakîm-i dâna
Teşrihe göre şu yolda inbâ:
208. "Ma'lûm ola ey ziyâ-yı çeşmân!
Vâpûr mişâli cism-i insân¹⁶
209. Kazğanı bozulmamış ise ger
Çarhı vapuruñ güzelce işler
210. Kazganda olursa az, çok âteş
Çarhıñ 'ameli olur müşevveş
211. Şâyed kapudân olursa câhil
Mersâya gemi olur mu vâşıl?
212. Mechûl ise üss-i hıfz-ı ebdân
Keştî-yi teniñ bulur mu limân?

(38)

213. Bu pend ile söz tamâm olsun
Bu bezm dağı hitâm bulsun

¹³ İlgili beyit *Gülistan*'da yer alan bir mesnevîde geçmektedir (Şeyh Müslihüddin Sadi, 1291: 9).

¹⁴ Bahsi geçen şeyh, Sadi-i Şirazi'dir.

¹⁵ Me'ali: Mi'de, medâr-ı hayât-ı insândır. İtidâl ü intizâm-ı taâma itinâ idilince bir güne mahzûr yokdur. (Mütercimnin notu)

¹⁶ İnsanı gemiye benzeten hikmetli kişi Mevlana Celaleddin Rumi'dir. *Mesnevi-i Manevi*'de beş kez insan gemiye benzetilir (Mevlana, 2015: 317, 325, 350, 435, 454). Eserin üçüncü cildinin 1271. beytinde bedenın doğrudan gemiye benzetildiği görülür: "Ey beden gemisinde uykuya dalan! Suyu gördün, bir de suyun suyuna bak" (Mevlana, 2015: 350). Erfâu'd-devle, Mevlana'nın benzetmesini şerh etmekte, modern bilimin verilerine dayanarak ilgili benzetmeyi beden sağlığı ile ilişkilendirmektedir. Mevlana'nın beytinde görüleceği üzere beden sağlığı söz konusu edilmemektedir ancak Erfâu'd-devle benzetmeyi Mevlana'dan almakta ve bunu kendi düşüncesine göre eserin orijinalinden bağımsız bir şekilde yorumlamaktadır.

214. Râhatda olursa cism ü cânıñ
Ol dem tadını duyar ciĥanıñ
215. Ten itmede şüst ü şüda râhat
Rûĥa ise muktezi 'ibâdet"
216. Nuĥku burada tamâm oldu
Meclis daĥı ĥoş ĥitâm buldu
217. Üç yüz yigirmide¹⁷ bu şiri
Dâniş yazup itdi şâd dehri
218. Hem-cinsine yâdigâr itdi
Temîn-i dile medâr itdi

(39)**Manzûmeniñ ĥülâşâ-yı Muĥteviyâtı**

İşbu manzûme teĥzîb-i aĥlâka ve kavâid-i ĥıfzu'l-şihĥaya müte'allik birtakım veşâyâyı ĥâvî olup bunlara tevfiĥ-i ĥarekât idenleriñ ömr-i tabî'îye nâil olacaĥı mutazammındır.

- 1- İrân mirlivâlarından biriniñ pederi tarafından ne şüretle terbiye idildiĥi.
- 2- Mirlivânıñ taĥsil-i kemâle çalışarak şehâdetnâme istiĥşâli için yigirmi beş sene müteĥammil-i zahmât olduĥu ve "ĥân" u "serheng" laĥab ve rütbesine nâil olabilmek uğrunda on beş sene ĥıdmât-ı devletde cân-sipârâne şarf-ı ĥayret eylediĥi.
- 3- Pederinin vefâtından sonra mirlivâ ile vâlidesiniñ ne derecelerde müte'eşşir ve müte'ellim olduĥları.

(40)

- 4- Mirlivânıñ vâlidesi tarafından beĥâ-yı nesl maĥşadıyla te'ehhüle teşvik olunması.
- 5- İzdivâc için bir kadında aranılacak evşâf u meziyyât.
- 6- Mirlivânıñ vâlidesine olan şiddet-i muĥabbeti ve farĥ-ı inĥiyâdı.
- 7- Mirlivânıñ ĥâiz olduĥu rütbe-i 'askeriyeyi iĥrâz idebilmek için yigirmi beş sene ibrâz-ı ĥıdmât eylediĥi.
- 8- Mirlivânıñ bādî-yı ĥüzn ü endişesi.
- 9- Ömr-i beşeri kışa zann idenleriñ felâketi.
- 10- Vezâ'ifü'l-a'zâdan bir mebĥaş, tab u teşriĥ-i tecrübelerine göre mükevvênâtıñ ömr-i tabî'si.
- 11- Bir pîr-i sâl-ĥordeniñ ĥitâbet-i ĥakîmânesi.
- 12- Mirlivânıñ iĥkâz olunması.

¹⁷ Hicri 1320 yılı Miladi takvimde 1902/1903'e denk gelmektedir.

Metinden Örnekler

